

Dani Erzsébet

Az identitásválság-menedzselés különböző formái Ignác Rózsa *Anyanyelve magyar* című regényében

Az „*Anyanyelve magyar*” Ignác Rózsa első regénye. 1937-ben jelent meg a Dante Könyvkiadó gondozásában. Ahogyan arról Kántor Lajos beszámol, megjelenésének évében Illés Endre a *Nyugat* Figyelő rovatában a következőket írja a frissen megjelent regényről: „A kép, amit ez a regény felidéz: ropogva égő bükkhasáb; katlanban zubogva fortyogó víz; láztól ájult hőmérő, amelyben oly magasra szaladt a higany-szál, hogy nem is lehet többé leverni.” Kántor, több mint hatvan év távlatából „jelentősebb könyv, mint amilyen jó regény”-ként méltatja (Kántor 1993: web).

Az „*Anyanyelve magyar*” egy iskolai év története Kolozsváron, a református kollégiumban. Szereplői diákok, tanárok, románok, magyarok, szászok, zsidók. Emberek egymáshoz való és az államhatalom súlyát kifejező románsággal való viszonya tárul elénk a regényben. Ebben az időszakban még az új hatalom nem vált olvasztótégellyé az addig békében együtt élő erdélyi népeket fajtájuk szerint csoportosítja csak. A román–magyar viszonylatban erősen érződnek a konfliktusok, a zsidóság is küzd az üldözöttséggel és faji megkülönböztetéssel. Gazdaságilag és társadalmilag a magyarok vannak legnehezebb helyzetben, bennük az erdélyi élet kollektív sorsa tárul elénk (Kárász 1937: 61–63). A regény abban az időszakban játszódik, amikor a magyar nyelvű iskolák ellehetetlenednek, az erdélyi magyar ifjúság magyar egyetem hiányában¹ a román egyetemekre széled, és csak a tanárjelölteket érdekelte még a magyar szellemiség kérdése: „külön egyéni szívósságra volt szükség, hogy az ambiciózus fiatalember kifogástalanul tudja a magyar nyelvet. Magyarul tudni, a magyar műveltség birtokában lenni távolról sem volt magától értetődő természetesség.” (Ligeti 1942: 168).

A regény multikulturális közegében a különböző (többségi és kisebbségi viszonyban lévő) nemzetiségeket megtestesítő szereplők eltérő identitásválság-menedzselési módszerekhez fordulnak; így alakulnak ki azok a technikák, melyek mindegyikében másként működik az interkulturális kommunikáció, a nemzeti identitás, a kulturális emlékezet, és más-más fokozatban jelentkezik az identitáskolonizálás.²

¹ A Kolozsvári Magyar Királyi Ferencz József Tudományegyetem, az 1919-es román ultimátum után – a magyar tanári kar egészét elbocsájtják – 1921–1940 között Szegeden folytatja működését.

² A szerző által bevezetett fogalom.

A több-fokozatú kisebbségiidentitás-menedzselési kényszer: Kovács Ilona és Borbáth Ferenc – a regény magyar szereplői. A székelyföldi lány a kolozsvári református gimnáziumban tanul, nagyrészt románul, mely nyelvet nem beszéli teljes magabiztossággal. Erős akaratú, szívós kitartással rendelkező fiatal, aki románul érettségizik, és tanulmányainak köszönhetően már magyarul sem beszél hibátlanul.

„Földrajz, történelem, contitucia. Constitucia. Mi is az magyarul? Szent Isten, hiszen magyarul már nem is tud. [...] Gondolkozzanak románul, - mondotta Suciú kisasszony a történelem tanárnő, - akkor nem használnak annyi helytelen kifejezést.” (Ignác 1990: 21)³

Arra törekszik, hogy megfeleljen az új érettségi követelményrendszerének, megszerezze diplomáját, hogy a fiatal értelmiségi lehetőségeivel tudjon túllépni a kisebbségi helyzetből adódó szűk korlátokon: „Most semmi más nem fontos, mint hogy jól végezze az évet, és átmenjen a baccalaureatuson.[...] Most nehéz bejutni a kisebbségeknek. A numerus valachius még nincs érvényben, de hallgatólagosan már gyakorolják.” (21) Ilona Székelyföldön szocializálódott, az impériumváltás idején még nagyon fiatal volt. Tudatos, mélyen gyökerező magyar nemzeti és kulturális identitással rendelkezik, de ahogyan fokról fokra szűnik meg körülötte a magyar kulturális hatás, tűnnek el mellőle nemzettársai, úgy változik Ilona Én- és Mi-identitása. A román tanfelügyelő megérzi benne ezt a változást, szinte segít abban, hogy Ilona Én-identitása meginogjon: „Domnișoara, tu ești un tip caracteristic român.”⁴ Ilona elgondolkodik ezen: „Igazán? Román típusú vagyok? [...] – Az arccsontom mindenesetre széles, a szemem ferde egy kicsit és az orrom is pisze. [...] Hiszen olyan mongol pofám van, mint apámnak.” (21–22.) Mintegy ellensúlyozásként, az iskola magyar tanárnője biztatja diákjait, próbálja a Mi-identitásukat minden eszükkel erősen tartani, megóvni: „tudom, hogy önöknek most elsősorban az érettségi tantárgyak a fontosak és tudom, hogy milyen nagy megerőltetés a román nyelvű tanulás. [...] De, kedves gyerekek, most az utolsó évben, amikor nemsokára kilépnek az életbe, most igazán nem szabad elfelejteniök, hogy elsősorban mégis csak magyarok. Áldozatok árán is.” (47) Borbáth Feri, a regény másik székely–magyar szereplője tudatos és vállalt magyar nemzeti identitással rendelkezik. Ilona tőle kapja azt a segítséget, mely segít neki abban, hogy az őt ért román kulturális hatások ne deformálják Én-identitását, és a „hamis tudat” ne tudja teljesen a hatása alá vonni. Feri jobban eligazodik a kulturális sokszínűségben, hiszen megfordult már más országban, idegen nyelvterületen. A fiatal férfi sziklaszilárd Én- és Mi identitása Ilonát is megvédi attól, hogy alámerüljön az egyre erőszakosabban hömpölygő román kul-

³ Továbbiakban csak oldalszám.

⁴ Kisasszony, te egy tipikus román karakter vagy.

turális tengerben. Borbáth magyarországi műegyetemi hallgatóként úgy döntött, befejezi egyetemi tanulmányait, és visszamegy Székelyföldre, hogy ott tudjon érvényesülni. Anyaországi tartózkodása alatt még jobban megerősödött benne szűkebb hazája iránti elkötelezettsége. Magyar diplomáját azonban Romániában nem fogadták el, ezért „hajléktalanként” dolgozik Kolozsváron, hogy összegyűjthesse a pénzt a továbbtanulásához. Sem a nehéz körülmények, sem a folyamatos megaláztatás, sem a kilátástalanság nem veszik el kedvét, kitartását. Megmarad makacs, „keményfejű székelynek”, erős nemzeti öntudata, érvényesülni vágyása megvédi minden asszimilációs próbálkozástól. Jövőképe tiszta: Kovács Ilona férjeként fogja továbbvinni székely–magyar elképzeléseit.

Ilona személyisége még nem elég fejlett ahhoz, hogy értse az idegen kultúrát: kisebbségi érzése, a rosszul beidegződött társadalmi sztereotípiák már-már rossz útra vezetik. Bizonyítani akar, olyan áron is, hogy Ileana Kovac-ként lép be a munka világába. Én-identitása Feri, a sorstárs és az élettárs gyámolítására szorul, Mi-identitását egyre jobban hatása alá vonja az a csoport, melynek elveihez, elgondolásához ragaszkodni kezd. Identitásválságba kerül, egész pontosan annak köszönhetően, hogy sztereotipikus gondolkodása elhitei vele: a román diáklányok kulturálisan magasabb rendűek, okosabbak, és ő „csak” egy szegény, kiszolgáltatott, kulturálisan alacsonyabb rendű polgár. Erdélyi román lakótársát szinte bámulva figyeli: „És milyen szép, milyen elegáns. Római arca van...Ő azt mondja magáról, hogy a tiszta román fajt ő képviseli. Az erdélyi dák bennszülöttek és a római legionáriusok utóda ő.” (77) Identitásválság-menedzselési technikái az alábbiak szerint alakulnak:

1. szint: enyhe konfrontálódás – Ilona távol tartja magát más nemzetiségű társaitól. A román diáklányok általa helytelennek érzett gimnáziumi életét nem tudja megérteni. A lehető legkevesebbet kommunikál velük, és ha konfrontálódni kell, akkor azt azzal fejezi ki, hogy még jobban eltávolodik tőlük. Nem akar azonosulni a román kultúra erőszakos megnyilvánulásaival. A konfliktust még vállalja, de nagyon óvatosan. Magyar osztálytársainak is próbál segíteni, amikor az idegen nyelvi környezetben rosszul kommunikálnak. A regény román tanárnője (Rebrescu) kifejezetten bünteti a rossz nyelvtudást. Ilona magyar társának segítségére siet, amikor az nem érti a büntető osztályzatot: „Fülöp, kérlek, Rebrescu kisasszony azért adott szekundát neked, mert helytelenül ejtetted ki Maior és Sincai nevét. Magyarosan. – de ez nem zárja ki a tárgyismeretet. – megbocsásson Rebrescu kisasszony.” (31)

2. szint: kompromisszum – ahogyan egyre inkább bebizonyosodik az, hogy érvényesülni csak akkor fog, ha elfogadja az új rendszer játékszabályait, úgy köt egyre több kompromisszumot. Rebrescu tanárnővel már nem mer konfrontálódni. Egyenesen attól fél, hogy a tanárnő megharagszik rá, és nem segít neki az előmenetelben. A tanárnő provokatív kérdésére: „Na, Kovács kisasszony, te keményfejű magyar, hol maradsz az ellenvéleményeddel?” (32) már nem is válaszol. Az öntudatos,

egyébként nagyon szimpatikus és elkötelezett tanárnő elmeséli neki, hogy magyar iskolában végzett, Besztercén, és ő maga is el tudta érni azt, hogy „jó román volt a magyar iskolában”, mindazok ellenére, hogy minden tárgyat magyarul kellett tanulnia. Provokálja tanítványát azzal is, hogy véleményét kérdezi Szabó Dezső *Az elsodort falu* című könyvéről: „Ismerem, olvastam. Jó könyv. Mondd, Kovács, mit gondolsz, ez a Szabó Dezső irredenta író?” (33) A székely lány igen válaszában már ott van a kompromisszum, és az 1916-os román betörést sem meri a nevének nevezni, körülrírja: „ahol ezerkilencszáztizenhatot írja le.” (33) Rebrescu válasza: „Tévedsz, Kovács kisasszony [...] Nagy írás, de nem tett nektek jó szolgálatot, mint politikum. Ezt majd megérted, ha felnőtt leszel. Én adok neked egy igazi irredenta könyvet. Nagynevű unokafivérem írta: Liviu Rebreanu: Az akasztottak erdeje. [...] Tanulhatok belőle irredentizmust ti magyarok, az most nektek éppen aktuális.” (1990: 33).

Ilona már minden erejével azon dolgozik, hogy a román nyelvet úgy elsajátítsa, hogy sikeres érettségig tegyen. Nem is lenne ezzel semmi baj, ha nem kopna ezzel egyenes arányban a saját anyanyelve. A „hamis tudat” több területen is próbálkozik vele, többek között egy olyan román tanárnő hatása alá kerül, aki tudatosan igyekszik rávezetni a román Mi-identitás útjára. Borbáth Feri személyében jelenik meg az „ideológia kritika”, aki arra törekszik, hogy ellensúlyozza a román tanerő erős emberi és kulturális hatását. Ilona egyre jobban eltávolodik a konfliktusok vállalásától.

3. szint: a kulturális identitástól való elidegenedés, identitásfeladás – „Covaciu maturanda” sikeresen leérettségizik, bravúrosan vágja ki magát a vizsgán, ezt viszont erősen nemzeti öntudatos magyar osztályfőnöke árulásnak minősíti: „Fájdalmat és szégyent okoztál nekünk...Tudod jól: azzal, hogy olyan lelkesen feleltél. [...] A te hivatalos tiszteletet érdemlő hazád, Románia, Igen! De a szülőfölded? Erdély. [...] Nem mondtál te semmit, ami nem igaz, de a mód, a hangsúly, ahogy mondtad, fiam. Okot adtál nekik egy megjegyzésre: – Jó román! Végünk van Kovács, vége van a magyarságnak Erdélyben, ha a magyarok jó románokká válnak!” (316) A tanárnő elfordul a sikeresen vizsgázó székely–magyar lánytól, nem segít neki ellopott érettségi bizonyítványának visszaszerzésében. Ilona segítségért fordulna a román tanfelügyelőhöz, de amikor szembesül tulajdon nevének Covaciu-vá változásával, felébred benne a dac, a székely–magyar ember túlélési küzdőszellem. Hazaindul, Székelyföldre, most már büszkén vállalva a kisebbségi létet. A regény nyitva marad. A kérdés megválaszolatlan: Ilona valóban feladja identitását, elidegenedik a magyar kultúrától? A kérdésre két válasz is elképzelhető. Ha visszatér saját közösségéhez, Mi-identitása helyrebillen; saját kulturális közössége megerősíti Én-identitásának egyéni és személyes oldalát, Ilonából sosem lesz Ileana Kovács: inkább lesz belőle kisebbségét tudatosan vállaló ember. Ha marad a multikulturális közegű nagyvárosban, érvényesülést és társadalmi rangot keresve, belenyugszik abba, hogy elszakad megtartó magyar kulturális közegétől, csoportjától, akkor Én-identitása lassan

meginog, Mi-identitása elidegenedik, és a kulturálisan és társadalmilag meghatározó többségi csoport Mi-identitásának hatása alá kerül. Ezzel elindul az asszimiláció útján, és így csak személyazonosító és útlevelebe írható üres tényként, kulturális azonosságtudati tartalom nélkül valóban csak anyanyelve marad a magyar.

Ilona esetében az interkulturális kommunikáció a következőképpen alakul. A többi kisebbséghez tartozókkal az egyéni kommunikáció zavartalan, zavarok csak a többségi román szerepet megtettesítő lányokhoz való kommunikatív viszonyulásban jelentkeznek. A csoport szintjén működő kommunikáció már kifejezetten akadozó, hiszen a magyar *közösség* elég nehezen talál hangot a román közösséggel, és az akadályokat az állam állítja a kommunikáció útjába, mesterségesen. Ha ezek a mesterséges gátak nem lennének, talán a kommunikáció is működne, hiszen Ilona a lelke mélyén így gondolkodik: „mintha csak a ruha tenné különbözővé őket s az, hogy más törvények szerint formálják szóvá az emberi hangokat...De maga az ember, az anyag ugyanaz. [...] Ő nem bírja az ellentéteket, az örökös gyűlölködést, Hiszen a gyűlölet nem csak annak fáj, akit ér.” (128) Az azonos csoport tagjai viszont nagyon jól kommunikálnak egymással, ennek megtartó ereje van az egyének szintjén. A különböző kisebbségi csoportok zárt közösségeket alkotnak, szinte védőburkot nyújtva tagjaik számára. A társadalmi szintű kommunikáció Ilona esetében nem működik, és ez a működésképtelenség az állam formalizált kommunikációjával magyarázható, mely kihasználva törvényes monopóliumát, mesterségesen szít ellentétet a csoportok között. A román propaganda eszközei közé tartozik az hozzáállás, ahogyan a történelmet magyarázzák, és ez újabb kommunikációs gátakat állít a népcsoportok között. Ignác egy kolozsvári román asszony gyermekéhez intézett szavaiban (a gyermek a Mátyás-szobor felől érdeklődik) teszi világossá ezt a törekvést:

„– Az... ki, az a csúnya, nagy orrú bácsi a lovon, mami? – kérdezi a gyermek. – Az egy nagy román király szobra: Matei Corviné – oktatja az asszony a gyereket. - És azok a bácsik, akik zászlókat hajtogatnak előtte? Mondd, azok kicsodák? – Azok a leigázott magyarok – helyesbíti a történelmet a nő, aztán elrángatja a kisfiút.” (129)

Ilona lassan távolodik el magyar anyanyelvétől. Áldozata a román oktatási rendszernek, mely a magyar diákokat idegen nyelvű vizsgára kényszeríti. Túl nagy teher egy fiatal lány számára, hiszen ideje sincs arra, hogy kellő alapossággal elsajátítsa az új állam nyelvét. Ráadásul nem is multikulturális közegben töltötte gyermekkorát, magyar anyanyelvén kívül más nyelvvel még nem találkozott. Észre sem veszi, ahogyan kopik magyar szókinccse, ahogyan egyre nehezebben találja a szavakat. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy feladná anyanyelvét, ez sosem válik kérdésessé, de az idegen nyelv túlsúlya romboló hatással van az anyanyelvre. Nem beszélve arról, hogy az érvényesülés, az értelmiségi lét feltétele a román iskolai végzettség. A többnyelvű Kolozsváron ezekben az időkben már az angol nyelv is visszaszorult.

A városban ragadt Miss Percynek, az angol tanárnőnek sincs munkája: „Tanítványai nincsenek, Kolozsvárt ma senki nem tanul angolul. Aki tanulna, annak nincsen pénze, akinek pedig pénze van, az franciául tanul. Ma a rokon-nyelv a divat (9)”. A román impérium magyar diákja kettős szorításban van. A kisebbségi nyelvhasználat mesterséges visszaszorítása az adott nemzetiség identitás-hasadását eredményezi, hiszen nemzeti és kulturális identitás nem létezik anyanyelvhasználat nélkül. Ilona sokszor álmodozik, képzeletében hívja elő kulturális emlékezetét: „Budapest...Vajon milyen lehet Budapest? Meglátja-e valaha? [...] Milyen lehet Pesten, hogy ott mindenki magyarul beszélhet? Furcsa: a postán például bélyeget lehet kérni magyarul!” (218) A valóság viszont más gondolatokra is sarkallja: „Befogadának-e maguk közé a románok odaát? Kemény magyarkar, úgy csúfol Rebreșcu az iskolában. Vajon, hogy túrnének meg engem, ők is csúfolnának ott a menzán a mongol arccsontjaimmal?” (222) A manipulatív hamis tudat eszközei egyre nagyobb teret nyernek, és ha nem lép időben közbe az „ideológia kritika”, a kisebbség tagjai fokozatosan elveszítik kulturális identitásukat. Ilona érvényesülésének, úgy tűnik, egyetlen útja van, az a lehetőség, amit tanárnője fogalmaz meg neki: „Fogadj el tőlem egy kéretlen tanácsot, Kovács! A te helyzetedben az a legokosabb, ha egyetemre még és vinni akarsz valamire, hogy: azt mutassad, ami hasznos, azt csináld, amit muszáj, azt érezd és gondold, amit akarsz! Ha... doktor Covaciu leszel, azért még nem lesz neked abból semmi bajod.” (252) A látszólagos alkalmazkodás kulturális mimikrije során Kovács Ilona maga is átalakul, észre sem véve, hogy a gyarmatosító kultúra lassan megteszi hatását. Az ő esetében még nem valósul meg az „identitás-kolonizáció”, de felsejlik annak lehetősége.

Többségi, együtemű zéró identitásmenedzselés: Corina, Leticia és a Ventura nővérek – a regény fiatal román diáklányai. Van köztük erdélyi román, havasalföldi, moldvai. Többségi létük minden tudatával rendelkeznek, ott alázzák meg a régi magyar ház székely cselédjét, ahol tudják. Leticia így beszél a székely–magyar cselédhez: „Hová tette a sárcipőmet maga buta paraszt. Au, tu unuroaica tu! [...] Ez is egy finom hely, mondhatom, ilyen személyzet! (12).” Kovács Ilonát nem tekintik partnernek; leereszkedő stílusban éreztetik szellemi, anyagi, kulturális fölényüket; csak románul beszélnek vele; meg sem kísérelnek közelebb kerülni hozzá. Idős magyar házigazdáikat nem tisztelik, Kovács Ilonáról is lesújtó a véleményük: „Ingyenben van itt. Magyar,[...] Ezek a magyarok pártolják egymást, láthatod. Nem is rokonuk, csak idegen, de segítenek rajta, hogy tanulhasson. Olyan cselédféle...” (64) Nem jelenthető ki egyértelműen, hogy tudatos nemzeti identitással rendelkeznek. A regényben nem is hangsúlyos ez a kérdés, hiszen az életet a többségi lét oltalmában élvező román diáklányok számára nem létfontosságú, hogy nemzeti tudattal rendelkezzenek. Élnek az iskoláztatáshoz való jogukkal, kihasználják társadalmi lehetőségeiket, a pénzt, az oktatási lehetőségeket, a kolozsvári kultúra sokszínűségéből adódó érde-

kes életet. Felelőtlenek, nincs is társadalmi felelősségük, nem is érdekli őket a velük együtt élő más nemzetiségű diák élete, sorsa. Leticia, aki az orvosegyetem hallgatója, származásával büszkélkedik: „Leticia hát nemes. Mégpedig magyar nemessége van. – Papa az egyesülés előtt is jelentős közéleti pozíciót töltött be, ugyebár – szokta Leticia mondogatni. Beszél is Leticia folyékonyan magyarul, bár nem szívesen. Barbár nyelv – mondja. – Ázsiai. Ah a latin nyelvek, az más! Come la dolce lingua italiana, et la langue française surtout, La France! Incomparabil! (14).” Az erdélyi román diáklány sok tekintetben jobban érti a kolozsvári soknemzetiségi kérdéskört, hiszen Erdélyben szocializálódott, románok, magyarok, szászok között. Székely–magyar lakótársával, Ilonával néha még beszélget is (modora és stílusa más kérdés), próbálja megmagyarázni neki, hogy miért jogos a románság térnyerése minden téren. Nagyapja képviselő volt a magyar parlamentben, úri románnak tartja magát: „Mi régi, erdélyi, úri románok, mi más légkör vagyunk. Én megértem a magyarokat is, ámbár mégiscsak az a helyzet, hogy az uralkodó faj mi vagyunk.” (76) Ők is, mint a székely Kovács Ilona, a kolozsvári letűnt arisztokrata hölgyek házában laknak. Az erdélyi román lány a multikulturális közeget egész sajtáságosan értelmezi: „Szegényszagú hely ez nekem [...]. Ezek az öreg spisz nénik viszont – hogyan mondjam csak? A papa megbízik ebben az öreg magyarokban [...]. A papa azt mondja, ezek a kolozsvári autuchtonok, ezek garantált úri környezet [...]. A papa persze régi metód szerint csinálja az életet, máig érzik rajta a múlt század, a magyar szupremácia.” (14). Felsőbbrendűen élnek fiatal diákeveiket, hogy feltehetően majd később a román nemzet értelmiségi rétegét alkossák, akik nem akarnak tudni a kisebbségi kérdés nyomasztó problémáiról. Nincs szükségük identitásválság-menedzselési stratégiára, hiszen a román állam megoldja a kérdést helyettük. Ők, egyelőre öntudatlanul, de a többi kisebbség „identitás-kolonizációjának” sikeres támogatói.

A jelen identitás-kihívás előli visszazárkózás a kulturális emlékezet múltjába: Lenka és Minka néni, Nándor bácsi – az elszegényedett, lecsúszott kolozsvári magyar arisztokrácia képviselői. Mindhárman korosak, nehéz és méltatlan anyagi körülmények között, a valamikor családjuk által létrehozott alapítvány kegyelemkenyerén élnek. Valamikor Kolozsvár első lányai voltak: „bizony a miénk volt egyszer az egész Bartha Miklós-utca, meg a fürdő utca. Tíz gyönyörű kertés villa a Szamos-árok partján (6).” Saját tulajdonú polgári lakásuk szobáit fiatal diákoknak adják ki, a román diáklányok fizetnek a szállásért, ellátásért. Székely–magyar cselédjük próbálja szinten tartani az elszegényedett „úrnők” háztartását, eladogatva a még megmaradt értékeket. A néniket nem az új román világ erőszakos társadalmi és kulturális térnyerése zavarja, hanem a letűnt magyar idők hiánya. Magyar nemzeti öntudatuk abban nyilvánul meg, hogy hosszasan mesélik egymásnak és környezetüknek egykori fényes körülményeiket, pénzüket és társadalmi rangjukat. Fel sem fogják a kisebbségi lét nyomorát, kulturális emlékezetük csak a néhai csillogó bálók

emlékét őrzi. Nándor bácsi ezen néhai világ megkopott lovagja, aki rezzenéstele-nül nézi Kolozsvár magyar kulturális életének szétesését, és a felelőtlenség, mely a társadalmi problémákhoz való viszonyulását egész életében jellemezte, változatlan. Esetükben a kulturális emlékezet menekülés az interkulturális jelen, a kisebbség számára traumatizáló hegemonikus kulturális nyomás elől. Ebben a helyzetben az identitásválság-menedzselés stratégiája, hogy nincs menedzselés (zéró-identitás). Ők a jelen struccai, akik a múlt kulturális emlékezetének homokjába dugják a fejüket.

A törvény által előírt zéró-identitás menedzselés, az interkulturális menedzselési lehetőségektől megfosztott csoportidentitás: Engel Éva, Ember Magda, Hirsch Ilona – a regény zsidó diáklányai, akiket a román törvények értelmében eltávolítanak a magyar gimnáziumból. Az iskola magyar igazgatója megtörtén és mélységes szomorúsággal a következőképpen jelenti be a diákoknak az állam döntését: „Az egyre gyakrabban előforduló és egyre jobban elfajuló antiszemita tüntetések arra készítetnek, hogy a különben is pár nap alatt életbe lépő rendelet előtt már, – ez a rendelet ugyanis a magyar nyelvű felekezeti iskolákból az izraelita vallású tanulók eltávolítását kívánja, – búcsút vegyünk három nyolcadik osztályos növendékünkötől.” (40) A diáklányok sorsában megmutatkozik a romániai zsidóság elképzelhető jövője, minden szinten és minden téren diszkriminálják őket. Sajat, magyar osztálytársaik között is akad, aki az állami intézkedésekkel ért egyet: „Eh, a románoknak igazuk van. A zsidók nem magyarok. Kisebbség, mint mi. Állítsanak zsidó iskolát, vagy járjanak államiba.” (43) A diákok nagy része (Ilona, Buda-Hátszegi Margit és még sokan mások) azonban megdöbbenven veszik tudomásul a hírt, és példaértékűen kiállnak zsidó osztálytársaik mellett. A zsidóság a kisebbségi létben összetart, erős identitástudatuk, mélyen gyökerező kulturális emlékezetük, vallásuk megtartó erő a csoport szintjén. A magyar és szász diákok néma tiltakozással próbálkoznak a zsidó diákok eltávolítása ellen protestálni, természetesen eredmény nélkül. Szép példája annak, hogy a közös elnyomott sorsban élő kisebbségek hogyan tudják egymás helyzetét átérezni, megélni. A zsidóság kisebbségi túlélése ékes bizonyítéka annak, hogy milyen erős megtartó ereje van a Mi-identitásnak.

Identitásválság-menedzselést nem igénylő kisebbségi, immunizált kulturális tudat: Buda-Hátszegi Margit grófkisasszony – a magyar arisztokrácia fiatal tagja, aki ugyan látja és érzékeli a körülötte történő eseményeket, de az arisztokrata „gőgjével” nem tesz semmit ellene. Tulajdonképpen fiatalabb megtestesítője annak az uralkodórétnek, melynek nemzeti öntudata erős ugyan a magyarság vállalása szintjén, de nem társul megfelelő társadalmi felelősséggel (a kulturális felsőbbrendűség immúnis tudata). Gimnáziumi tanulmányait nem veszi komolyan, hiszen tudja, hogy kapcsolatai, családja révén még működnek (az egyre inkább csökkenő) érvényesülési lehetőségei. Szinte kigúnyolja az iskola elvárásait: „Úgy viselkedem, öregem, mint

az egy nyilvános iskolába járó kisleányhoz illik. [...] Fogadtam vele, hogy év végéig kifogástalan középosztályá válok.” (93) Kulturális emlékezete erős gyökerű, és ez meg is óvja az erőszakos asszimilációtól. Hosszú évek múlva is emlegetik osztálytársai különös viselkedése miatt: „Emlékeztek Hátszegire? [...] Emlékeztek-e, amikor történelem órán azt mondta Suciunak, hogy ő nem köteles olyasmit megtanulni, ami sérti az önérzetét? Az ő ősei – kikéri magának – bármit mond is a román tankönyv, nem voltak alacsony termetű, karikalábú, nyershús-zabáló ázsiai hordák s azt se volt hajlandó elhinni, hogy mikor őseink bejöttek, a románok már itt lettek volna.” (192) Értelmes kommunikációra sem társaival, sem a csoporttal nem képes, hiszen évszázadok alatt atavisztikus társadalmi és kulturális felsőbbrendűség-tudatot „gyűjtött magába”, rosszul értelmezett társadalmi sztereotípiá dolgozik benne. Nem veszi komolyan a megváltozott világot, lovon jár iskolába, és az ebből adódó problémái (megírják a helyi újságban) sem keserítik el: „A román újságok? Az bagatell, öregem. A feltűnést hajhászó magyar diák-grófkisasszony [...] Hajhássza a fene. Az ember nem tehet róla, hogy bármit csinál, az a plebsnek feltűnik. Különben Pál gróf majd intézkedik. Fizet nekik valamit, aztán holnap megírják, hogy tévedés.” (96) Nincs identitásválságban, hiszen a mindennapi élet problémái távol maradnak tőle. Saját gondjait egyelőre megoldja az arisztokrácia egyre fogyatkozó pénze, jól működő kapcsolatai átsegítik kisebbségi problémáin. Nem létkérdés számára a román érettségi, hiszen külföldre utazva azt bárhol pótolhatja. Társadalmi és kulturális téren nem fenyegeti a „kulturális kolonizáció”, hiszen túlélési stratégiája az ország elhagyása.

A csoportmimikriben transzcendáló identitás-menedzselés: Graaf Kató – a szász kisebbség ugyancsak nehéz helyzetbe került diáklánya, aki legjobb tudása szerint szeretne helytállni az érettségi vizsgán. Módos, neves szász kereskedő családból származik, akiknek a kisebbségi lét nem újdonság. Megviseli őket az új helyzet, az impériumváltás más pályára kényszeríti őket, de megtalálják a fennmaradáshoz vezető utat. Kulturális mimikrijük rejtőző, óvják és féltik nemzeti és kulturális identitásukat, zárt közösséget alkotnak. Igen fejlett nemzeti öntudattal és kulturális emlékezettel rendelkeznek: „mert a Graaf-villa gazdái nem clujiak és nem kolozsváriak, ők úgy hívják magukat bent, a drótsövénykerítés szigorú rácsain túl, önmaguk között: mi uhrwohninger Klausenburgerek...” (84) Magas kereskedelmi érzéküket, nagy vagyonukat a csoport összetartó ereje is őrzi. Csoport- és társadalmi szinten nagyszerűen kommunikálnak a vezető román réteggel, sikerül megőrizniük társadalmi státuszukat. Nincsenek olyan kiszolgáltatott helyzetben, mint a pénztelen székely–magyarok. Erősen fejlett identitásválság-stratégiájuk van, a kompromisszumot úgy sikerül megvalósítaniuk, hogy közben nem sérül bennük a kisebbségi azonosságtudat. Kolozsváron nincs szász gimnázium, ezért a (magyar édesanyának köszönhetően) a magyar középiskolába járnak, de ezzel nem csorbul nemzeti iden-

titásuk. Tudatos és szervezett módon hajlanak a konszenzusra, kommunikációs konfliktusaik ebből adódóan elenyészőek, és ha vannak, akkor a csoport szintjén keresnek megoldást. Egyelőre nem fenyegeti őket a román állam részéről érkező tudatos „identitás-kolonizáció”.

A regényben a kommunikációs szinteken megjelenő konfliktusok ereje, konszenzusra nehezen hajló természete annak függvénye, hogy mennyire erősek a korábban rögzült sztereotípiák. Az is meghatározza az interkulturális kommunikációt, hogy a közösségi, vagyis a Mi-identitás mennyire erős a különböző szinteken. Minél erősebb a Mi-identitás, annál eredményesebben kommunikál csoport a csoporttal, és a konfliktus ereje a megfelelő (nem identitásfeladó) konszenzussal tompítható. Ha nagyon erős a Mi-identitás és a nemzeti öntudat, az megnehezíti a kommunikációs folyamatot, hiszen a konszenzus ilyenkor nem nyerhet teret. Tehát az interkulturális kommunikáció akkor működhet sikeresen, ha az egyén Én-identitásának egyéni és személyes oldala (melyek Assmann szerint szociogének és kulturálisan meghatározottak) úgy fejlődik, hogy fejlődése során állandó, egyenrangú kulturális kapcsolatban van a más kultúrájú kommunikációs ágenssel.

Amint azt Rosengren állítja, a konfliktus és a konszenzus minden társadalom velejárója és mozgatórugója. Multikulturális közegben, erőszakos kulturális nyomás alatt a kommunikációs felek képtelenek konfliktusmentesen kommunikálni. A konfliktus vállalása társadalmihelyzet-függő. Nem mindegy, hogy kisebbségként vagy a többségi, uralkodó csoport tagjaként vállalja az egyén a konfliktust. Az egyén szintjén vállalt konfliktus konfrontációt eredményez, mely kizárja az egészséges konszenzus lehetőségét. A konfliktus nem vállalása viszont olyan identitásválságmenedzselési stratégiákat követel, melyek könnyen teljes identitásfeladáshoz vezetnek, vagyis bekövetkezhet az asszimiláció. A csoport szintjén vállalt konfliktus nagyobb lehetőség a csoportot alkotó egyének számára ahhoz, hogy vállalván azt, egészséges konszenzusra törekedjenek, miközben nem sérül az egyén Én-identitása és a Mi-identitás. Kisebbségi létben a csoport megtartó ereje, jól megválasztott válságmenedzselési stratégiája nem vezethet nemzeti és kulturális elidegenedéshez.

Bhabha szerint a nyelv homogenizálására vagy lezárására irányuló kísérletek eleve bukásra vannak ítélve, tehát egy rasszista sztereotípiának vagy rögzített diskurzusnak nem lehet eredménye. Jelen irodalmi példánkban nem azzal a jelenséggel találkozunk, mely a csángók keverék nyelvére jellemző, és ellentmond Bhabha megállapításának. Egy erőszakos, rögzített kulturális diskurzusnak igenis lehetnek asszimilációs eredményei, hiszen Kovács Ilona és sorstársai esetében nem a magyar nyelv homogenizálására irányul a román állam figyelme, hanem arra, hogy a kisebbségi anyanyelv fokozatos kiszorítása, a kulturális emlékezet tudatos gyengítése nyelvi, nemzeti és kulturális asszimilációhoz vezessen. A nyelvi azonosságtudat nem tartóztathat fel olyan állami gépezetet, mely elnyomja az anyanyelv használa-

tának természetes tereit, közegeit, belekényszeríti a kisebbségeket a többségi nyelv használatába. Így aztán az anyanyelv használata lassan, de biztosan visszaszorul, és identitáshasadáshoz vezet. Elvégre az identitásadó kulturális emlékezet legfőbb tárháza a nyelv. A nyelv visszaszorításával, vagyis a kulturális emlékezés tárhelyének fokozatos lelakolásával, a román állami diskurzus, hatalmi nyomással és hamistudat-gerjesztéssel kiszámítottan és szisztematikusan megteremtette a magyar kisebbség számára azt a hátrányos helyzetet az interkulturális kommunikációban, mely törvényszerűen sodorta az identitásfeladókat a kulturális gyarmati sorba, a gyarmatosított identitásba.

Felhasznált irodalom

- Ignác Rózsa (1990). *Anyanyelve magyar*. [Budapest], Kelenföld – Püski Kiadó, 1990.
- Kántor Lajos (1999). *Ignác Rózsa helyrajzai és az irodalomtörténet-írás*. In: *Kortárs*, 43. évf., 12. sz., 1999 <http://epa.oszk.hu/00300/00381/00031/kantor.htm> [2013. július 15.]
- Kárász József (1937). Ignác Rózsa: *Anyanyelve magyar*. <http://katalogus.nlvk.hu/html/visz/index.php?cikk=teljes&id=23> [2013. július 10.]
- Ligeti Ernő (1942). *Eszménykeresések az erdélyi magyar irodalomban*. In: *A Tizenegyek: egy / antológia / elő / és / utóélete*. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 2003., 168–171.

Elméleti háttér:

- Assmann, Jan (2004). *A kulturális emlékezet*. Budapest, Atlantisz Könyvkiadó, 2004.
- Bhabha, Homi K. (1998). *The location of culture*. Routledge, New York, 1998.
- Rosengren, Karl Erik (2000). *Communication: an introduction*. London, SAGE, 2000.

A tanulmány szűkebb irodalmi tartalommal, elméleti háttérkifejtéssel, *A kulturális emlékezet mint identitásmegetartó erő a trianoni Traumat követő erdélyi irodalomban (Ignác Rózsa példájával)* címmel megjelent A könyvtártörténettől a jövő internetéig: tanulmányok a 70 éves Bényei Miklós köszöntésére / szerk. Boda István. Debrecen, Debreceni Egyetem, 2013. kötetben.